

СТРУКТУРА ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

STRUCTURE AND LEVELS OF DEVELOPMENT OF VOCATIONAL-TERMINOLOGY COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER

Розглянуто визначальне значення формування професійно-термінологічної компетентності у професійному становленні педагога. Визначено, що професійно-термінологічна компетентність є здатністю та готовністю спеціаліста грамотно застосовувати термінологію у професійній діяльності під час вирішення професійних завдань. Розуміння сутності та специфіки професійно-термінологічної компетентності передбачає її структурування і виділення єдності компонентного складу. Термінологічна компетентність представлена єдністю предметно-пізнавального, інтелектуально-рефлексивного та комунікативно-мовленнєвого компонентів. Підкреслено визначальне значення предметно-пізнавального компонента, що проявляється у становленні та вдосконаленні активного словника термінів за фахом майбутнього спеціаліста і зумовлює безпосередньо теоретичну (когнітивну) діяльність і здійснення фахівцем рефлексивної та практичної діяльності. Саме об'єм активного словника є визначальним у практичній діяльності майбутнього педагога і впливає на якість процесів вирішення проблем, результатів самовдосконалення, самооцінки та комунікації з учасниками педагогічного процесу та колегами.

Виділені показники визначення рівня сформованості окремого компонента та наведена характеристика рівня їхнього прояву. Для об'єктивної оцінки запропонований трирівневий аналіз із виокремленням низького, середнього та високого рівнів. Наведена характеристика фахівця з низьким, середнім і високим рівнем розвитку професійно-термінологічної компетентності на основі параметрів основних її компонентів. Низький рівень сформованості професійно-термінологічної компетентності визначається наявністю певного обсягу інформації, яка не набула структурування й осмислення і не використовується у професійному мовленні. Середній рівень сформованості професійно-термінологічної компетентності дозволяє виконувати типові професійні завдання педагогом і не є достатнім для виконання творчої діяльності. Фахівець із високим рівнем професійно-термінологічної компетентності орієнтований на творчість, рефлексію й узагальнення професійного досвіду, саморозвиток, прагнення до систематизації, оновлення та покращення терміносистеми за фахом.

Ключові слова: професійно-термінологічна компетентність, критерії, структура, параметри та рівні розвитку.

The fundamental importance of vocational-terminology competence development is considered. It is determined that vocational-terminological competence is the specialist's ability and willing to use the terminology in professional activity correctly in the course of solving professional problems. Understanding the essence and specificity of vocational-terminological competence involves its structure and the allocation of the unity of components composition. Terminological competence is represented by the unity of subject-cognitive, intellectual-reflective and communicative-speech components. The decisive significance of the subject-cognitive component is emphasized, it manifests in the development and improvement of the active special terms vocabulary of future specialist and directly determines the theoretical (cognitive) activity and realization of reflexive and practical activity by a specialist. The volume of active vocabulary is determines the practical activity of future teacher and influences the quality of the processes of solving problem situations, the results of self-improvement, self-evaluation and communication with participants in the pedagogical process and colleagues.

The indicators of determination of the level's formation of the individual component are singled out and a description of the level's manifestation is given. A three-level analysis with low, medium and high level allocation for objective evaluation is proposed. The characteristic of a specialist with a low, medium and high level of development of vocational-terminology competence is based on the parameters of its main components. The low level of vocational-terminology competence is determined by the availability of a certain amount of information that has not been structured and comprehended and is not used in professional speech. The medium level of vocational-terminology competence allows to perform typical professional tasks of the teacher, which is not enough for performing creative activity. A specialist with a high level of vocational-terminology competence focuses on creativity, reflection and generalization of professional experience, self-development, the desire to systematize, update and improve special terminology.

Key words: vocational-terminology competence, criteria, structure, parameters and levels of development.

УДК 378.147: 37.011.3–051

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-27>

Перерва В.В.,

асистент кафедри ботаніки та екології
Криворізького державного
педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Опанування професійної термінології – одне із завдань сучасної професійної освіти. На різних стадіях становлення спеціаліста термінологія виконує декілька функцій: на етапі професійної підготовки (навчання) є джерелом здобуття знань та інструментом набуття професійного досвіду; у період професійної діяльності є засобом профе-

сійної комунікації та теоретичною основою професійного росту. Опанування та використання терміносистеми за фахом є показником якості засвоєння навчального матеріалу та передумовою ефективного подальшого професійного росту.

У педагогічній літературі наголошується на необхідності термінологічної грамотності для ефективно професійної діяльності, саме тому

набуває актуальності проблема формування та розвитку професійно-термінологічної компетентності фахівця. Недостатньо вивченим залишається питання співвідношення професійно-термінологічної компетентності та системи професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Термінологічна, або термінологічно-понятійна компетентність розглядається дослідниками в різних ракурсах: як самостійний вид (Н. Абрамченко, Т. Артюшенко, Л. Вікторова, І. Власюк, Е. Скибицький, Ж. Єрмолаєва й ін.); як складовий компонент інформаційної компетентності, адже визначальною передумовою підвищення рівня комунікації є оволодіння термінологією (О. Перець, З. Сейдаметова, О. Толстих, Л. Шевчук, Н. Ших та ін.); як складова частина професійно-комунікативної компетенції (Н. Білоус, Г. Бирюкова, І. Когут та ін.); як структурний компонент професійної компетентності, оскільки опанування термінології за фахом є умовою здобуття професійно значущих знань, умінь та навичок (В. Адольф, В. Бирка, С. Вишегуров, Н. Калинюк, О. Пахомова, В. Тенищева, Л. Ткачова й ін.) [5; 6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Погоджуємося з визначенням термінологічної компетентності як складової частини більш широкого виду компетентності – професійної. Саме тому її можна віднести до професійно-термінологічної компетентності, що забезпечує мінімізацію особистісних, матеріальних, часових та інших ресурсів завдяки правильному та влучному застосуванню відповідної терміносистеми.

Отже, професійно-термінологічна компетентність (далі – ПТК) є здатністю та готовністю спеціаліста грамотно застосовувати термінологію у професійній діяльності під час вирішення професійних завдань.

Розуміння сутності та специфіки професійно-термінологічної компетентності передбачає її структурування і виділення єдності компонентного складу.

Мета статті – провести структурний аналіз професійно-термінологічної компетентності майбутнього вчителя біології, виявити основні компоненти та відповідні показники їхньої сформованості, що визначають рівень сформованості ПТК майбутнього спеціаліста загалом.

Виклад основного матеріалу. У структурі ПТК дослідниками виділяють 3 або 5 основних компонентів. Наприклад, Л. Вікторова виділяє предметно-теоретичний, емоційно-ціннісний і професійно-операційний компоненти, яким відповідають пізнавальний, мотиваційний і діяльнісний критерії виявлення [3]. Подібною подається структура ПТК іншими дослідниками, зокрема Н. Бордовська й О. Кошкина [1; 2] виділяють предметно-пізна-

вальний, інтелектуально-рефлексивний і комунікативно-мовний компоненти, яким відповідають теоретичний, особистісний та практичний критерії.

П'ятикомпонентна структура ПТК розглянута в дослідженнях І. Власюк [4]: професійно-креативний, професійно-діяльнісний, комунікативно-особистісний, мотиваційно-вольовий та когнітивно-пізнавальний. Їм відповідають такі критерії: критерій розвитку творчих здібностей; результативності використання фахової термінології; професійної спрямованості та самовизначеності особистості; мотивованості вивчення фахової термінології та розвитку вольових якостей; критерій обсягів термінологічних знань і розвитку пізнавальних якостей.

Проаналізувавши різні підходи до виділення структурно-компонентного складу ПТК, вважаємо за доцільне виділення предметно-пізнавального, інтелектуально-рефлексивного та комунікативно-мовленнєвого компонентів, які різняться як за сутністю, так і за виконуваними функціями (табл. 1).

Визначальну, провідну когнітивну функцію виконує предметно-пізнавальний компонент, що проявляється у становленні та вдосконаленні активного словника термінів за фахом майбутнього спеціаліста. Саме об'єм активного словника фахівця є визначальним у практичній діяльності майбутнього педагога. Тобто визначає якість процесів урегулювання проблемних ситуацій, результатів самовдосконалення, самооцінки та комунікації з учасниками педагогічного процесу та колегами.

Прагматичну (діяльнісну) функцію забезпечує інтелектуально-рефлексивний компонент, що передбачає якісне усвідомлення й оцінку індивідуального професійного досвіду застосування фахової терміносистеми у професійній діяльності.

Комунікативну функцію призначений виконувати комунікативно-мовленнєвий компонент, що забезпечує професійну комунікацію. Результативність цього процесу залежить як від рівня розвитку активного словника термінів за фахом, так і від рівня їхньої структурованості до терміносистеми, усвідомленості та доцільності.

Становлення професійно-термінологічної компетентності визначається рівнем розвитку кожного її структурного компонента. Для об'єктивної оцінки пропонуємо трирівневий аналіз із виділенням низького, середнього та високого рівнів.

1. Предметно-пізнавальний компонент проявляється (табл. 2):

а) розпізнаванням терміна відповідної предметної галузі в навчальному або науковому контексті професійного спілкування. Цей параметр дозволяє оцінити точність установлення меж понятійно-термінологічного поля тексту, який сприймається (письмовий текст чи усне спілкування), аналізується чи створюється суб'єктом. Така оцінка точності може бути як кількісною

Компонентно-функціональна структура професійно-термінологічної компетентності

Компонент	Характеристика (сутність)	Функції	Показники
Предметно-пізнавальний	Сукупність знань, що зафіксовані в понятійно-термінологічній формі. Зумовлює коректне розуміння сутності та вимог відповідної галузі професійної діяльності, грамотної інтерпретації, аргументованого роз'яснення.	Когнітивна – формування індивідуального активного термінологічного словника, об'єм якого визначальний для якісної обізнаності педагога в теоретичних і прикладних аспектах фахової діяльності.	1. Розпізнавання терміна відповідної предметної галузі. 2. Відтворення дефініції терміна. 3. Визначення належності терміна до термінологічної групи.
Інтелектуально-рефлексивний	Досвід застосування терміносистеми в навчальній та професійній діяльності як за типових умов, так і для вирішення проблем.	Прагматична (діяльнісна) – адекватне відображення індивідуального професійного досвіду завдяки сформованому понятійно-термінологічному апарату за фахом; актуалізація фахової терміносистеми відповідно до виникаючих або створюваних професійних ситуацій чи завдань.	1. Розуміння значення терміна на основі контекстного аналізу джерела інформації. 2. Побудова тезауруса проблеми або теми. 3. Виявлення логічних зв'язків між термінами.
Комунікативно-мовленнєвий	Терміни набувають комунікативної значущості, що реалізується у процесі професійного спілкування, педагогічної діяльності.	Комунікативна – забезпечення точності розуміння професійно значущої інформації у процесі професійної комунікації.	1. Наявність або відсутність ускладнень сприйняття інформації професійного значення. 2. Наявність або відсутність ускладнень структурування мовлення. 3. Наявність або відсутність ускладнення встановлення контактів із колегами у професійному спілкуванні.

(число розпізнаних термінів у тексті або в усному мовленні), так і якісно (сприймання контексту через спеціальну лексику писемного або усного мовлення);

б) *відтворення дефініції терміна поза контекстом* джерела: тексту, інформації в результаті навчальної або професійної комунікації. Ця характеристика дозволяє розкрити два аспекти: ступінь засвоєння суб'єктом сутності поняття у процесі навчальної або самоосвітньої діяльності та здатність *узагальнювати* властивості предметів, явищ і процесів, що включені у професійну діяльність. Діагностика рівня розвитку понятійно-пізнавального компонента. Цей параметр визначається як через структуру (зв'язки), так і через рівні (теоретичний, практичний) сформованих дефініцій;

в) *визначення належності терміна до термінологічної групи* передбачає встановлення індивідуальної поняттєвої структури та її відповідність структурі понятійно-термінологічного апарату предметної галузі.

2. **Інтелектуально-рефлексивний компонент** (табл. 3) виступає як аспектопанування та розуміння фахової термінології, усвідомленого регулювання використання активного словника за фахом професійної діяльності. Цей компонент може бути оцінений за такими показниками:

а) *визначення терміна та розуміння його суті* в контекстному відношенні усного чи писемного

мовлення. Ця характеристика визначає рівень розуміння значення незнайомої професійної термінології й індивідуальні особливості співвідношення дефініцій та контекстних особливостей термінів;

б) *побудова тезауруса* дозволяє виявити специфіку та зміст конкретного питання чи проблеми. Цей параметр дозволяє зафіксувати рівень розвитку умінь та навичок термінологічного аналізу;

в) *виявлення (та вибудовування) логічних зв'язків між термінами* дозволяє визначити рівень розвитку умінь та навичок систематизації термінів з окремої проблеми, теми, модуля або термінологічної групи.

2. **Комунікативно-мовленнєвий компонент** (табл. 4) визначає точність інтерпретації інформації, що містить професійну термінологію, а також грамотність і доречність уживання термінів в усному та писемному мовленні, уміння пояснювати значення терміна й оцінювати ступінь оволодіння термінологією іншими учасниками професійного спілкування. Параметрами цього компонента є наявність чи відсутність труднощів у:

а) *сприйнятті інформації професійного призначення* усного чи писемного мовлення;

б) *структуруванні мовлення*: доцільність і правильність застосування фахової термінології у професійному спілкуванні;

в) *встановленні контактів* і обміні професійним досвідом (оцінка термінологічної компетентності інших учасників професійного спілкування).

Таблиця 2

Рівні сформованості предметно-пізнавального компонента ПТК

Рівень	Показники (складники)		
	Розпізнавання	Відтворення дефініції	Визначення групової належності
Низький («інформований»)	Терміни різних предметних галузей не розпізнаються і не розрізняються.	Розкриваються загальнозживані чи метафоричні значення терміна.	Термін або група термінів не співвідносяться.
Середній («грамотний»)	Наявні помилки відбору термінів однієї предметної галузі.	Визначається лише клас предметів, до яких належить об'єкт, конкретні ознаки не розкриваються.	Наявні деякі ускладнення щодо співвідношення терміна та якоїсь групи (або цілковите невизначення, або ж помилкове).
Високий («компетентний»)	Чітко розмежовуються терміни різних предметних галузей.	Точно розкриваються родові та видові характеристики, подається точне значення конкретного терміна.	Точно визначається належність терміна до конкретної групи.

Для визначення **рівня розвитку** окремого структурного компонента загалом пропонуємо дотримуватися таких **принципів**:

1. Коли 2 чи 3 параметри належать до одного рівня прояву, рівень розвитку структурного компонента співвідноситься із цим рівнем.

2. Коли всі три параметри належать до різних рівнів або коли існує велика розбіжність (2 до високого, а 1 до низького) – рівень розвитку компонента оцінюється як середній.

Наведемо характеристику фахівця з низьким, середнім і високим рівнями розвитку ПТК на основі параметрів основних її компонентів.

Низький рівень сформованості ПТК дістав назву «інформований», адже визначальною є лише наявність певного обсягу інформації, яка не набула структурування й осмислення та не використовується у професійному мовленні.

Середній рівень – «грамотний» – характеризується як інформованістю, так і осмисленістю фахової терміносистеми, але наявні деякі недоліки в її використанні у професійній комунікації.

Високий рівень – «грамотний» – має ознаки високого рівня сформованості фахової терміносистеми, її осмислення та систематизації, ефективного використання у процесі педагогічної діяльності за фахом.

I. Спеціаліста з низьким («інформований») рівнем розвитку ПТК характеризує:

– елементарний рівень розвитку понятійно-термінологічного апарату професійної галузі, визначальне значення загального життєвого

досвіду, відомостей засобів масової інформації й інтернету у визначенні основних понять, однак часто наявна диференціація термінів за галузями знань;

– розуміння інформації зі спеціальною фаховою термінологією ускладнене, а наявність великої кількості спеціальних термінів знижує сприйняття наукового тексту й інформації загалом;

– не сформовані навички термінологічного аналізу, тезаурус фахової термінології складений здебільшого загальними термінами (кількість спеціальних термінів значно збіднена);

– такий фахівець має збіднений активний термінологічний словник професійних термінів, що значно знижує якість професійного спілкування. Він оперує поодинокими термінами та має складності в поясненні характеру логічних зв'язків між ними, що негативно впливає на можливість виконання професійних завдань педагогічного процесу і вирішення проблемних питань (відсутня теоретична основа професійної діяльності).

II. Середній («грамотний») рівень розвитку ПТК характеризується такими ознаками:

– спеціаліст впевнено визначає предметну та професійну галузь застосування терміна, але може припускати змішування або заміщення фахової спеціальної термінології на загальнозживану; знає визначення основних понять, але часто формулює їх у дуже скороченому вигляді;

– розуміння інформації, що містить професійні спеціальні терміни, відбувається з контекстного аналізу термінів;

Рівні сформованості інтелектуально-рефлексивного компонента ПТК

Рівень	Показники (складники)		
	Розуміння значення	Побудова тезауруса	Виявлення логічних зв'язків
Низький («інформований»)	Сприйняття сутності інформації ускладнене наявністю незнайомих термінів.	Тезаурус представлений загальноповжivanoю лексикою, що має структуру у вигляді асоціативного ряду.	Зв'язки між термінами не визначені або побудовані за лінійним принципом.
Середній («грамотний»)	Зміст інформації загалом сприймається, а незнайомі терміни зрозумілі з контексту.	Тезаурус утворений як загальноповжivanoю, так і спеціальною термінологією, але терміни предметної галузі не виокремлені.	Зв'язки між термінами будуються за типом дерева, наявні дво- та трирівневі зв'язки.
Високий («компетентний»)	Зміст інформації сприймається адекватно, не виникають ускладнення з розумінням термінів.	Тезаурус утворений суто спеціальною лексикою, терміни предметної галузі віднесені до окремої групи.	Зв'язки між термінами мають складне багаторівневе підпорядкування, ядро системи чітко виокремлене.

Таблиця 4

Рівні прояву комунікативно-мовленнєвого компонента ПТК

Рівень	Сприйняття інформації професійного призначення	Структурування мовлення	Встановлення контактів
Низький («інформований»)	Наявні значні ускладнення зі сприйняттям інформації професійного призначення у зв'язку з уживанням незнайомих термінів.	Наявні значні труднощі в побудові текстових структур.	Наявні значні ускладнення у професійному спілкуванні зі встановлення контактів із колегами, що зумовлене вживанням невідповідних термінів.
Середній («грамотний»)	Наявні деякі ускладнення щодо сприйняття інформації професійного призначення у зв'язку з уживанням незнайомих термінів.	Наявні деякі труднощі в побудові текстових структур.	Наявні деякі ускладнення у професійному спілкуванні зі встановлення контактів із колегами, що зумовлене різним розумінням деяких професійних термінів.
Високий («компетентний»)	Відсутні ускладнення у сприйнятті інформації професійного призначення.	Відсутні труднощі в побудові текстових структур.	Відсутні ускладнення у професійному спілкуванні зі встановлення контактів із колегами, що зумовлене однозначним застосуванням професійної термінології.

– звернення до довідкової літератури має несистематичний характер;

– наявні навички побудови понятійних схем, але під час вирішення теоретичних і практичних завдань у професійній діяльності часто застосовуються спрощені дво- та трирівневі зв'язки;

– наявні незначні труднощі міжособистісного спілкування у сприйнятті й осмисленні наукоємної інформації, але й намагається активно вживати спеціальну фахову термінологію в усному та писемному мовленні.

Середній рівень сформованості ПТК дозволяє виконувати типові професійні завдання педагогом,

що не є достатнім для виконання творчої діяльності.

III. Для **високого («компетентний»)** рівня розвитку ПТК спеціаліста характерно:

- чітке визначення меж термінологічного поля предметної чи професійної області;
- формулювання дефініцій термінів у розгорнутому вигляді;
- обізнаність і активне використання технології термінологічного аналізу;
- наявність прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, що проявляється в пошуку нових термінів і дефініцій для опису та вирішення теоретичних і практичних проблем (активна робота зі словником);
- здатність визначати різнорівневу структуру термінологічного поля проблеми чи теми;
- відсутність труднощів у міжособистісному спілкуванні, що забезпечується вживанням термінології за фахом;
- успішне оперування фаховою термінологією і вживання нових термінів під час вирішення професійних завдань, тим самим збагачення терміносистеми за фахом (так званий професійно-понятійний тезаурус).

Фахівець із високим рівнем ПТК орієнтований на творчість, рефлексію й узагальнення професійного досвіду, саморозвиток, прагнення до систематизації, оновлення та покращення терміносистеми за фахом.

Висновки. Отже, розуміння структури професійно-термінологічної компетентності є вихідним

етапом із розроблення методики визначення рівня сформованості даної компетентності спеціаліста. До перспективних проблем подальшого вивчення можна віднести виявлення критеріїв та складання методики визначення рівня сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутнього спеціаліста на основі параметрів її компонентного складу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бордовская Н., Кошкина Е. Терминологическая компетентность специалиста: проявление и уровни развития. *Человек и образование*. 2016. № 3 (48). С. 4–11.
2. Бордовская Н., Кошкина Е. Структурно-функциональная модель терминологической компетентности специалиста. *Вестник СПбГУ. Серия 16 «Психология. Педагогика»*. 2016. № 4.
3. Вікторова Л. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Чернігів, 2009. 20 с.
4. Власюк І. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 20 с.
5. Горова З., Косенко В. Професійна компетентність педагога як умова та засіб гуманізації освітнього середовища : науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. 148 с.
6. Тенищева В. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Москва, 2008. 47 с.